

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Blewais.*

Tečaj X.

V sredo 25. avgusta (poznoletna) 1852.

List 68.

Naj se vam smilijo tiči!

Že večkrat je bilo v Novicah natanjko dokazano, da tiči, ki nam na polji, vertih in gojzdih ljubo prepevajo, so tudi veliki dobrotniki naši, ker nam trebijo polje in drevje požrešnih gosenc in družih merčesov, ki jim služijo v živež.

Ni se čuditi, da v tacih krajih, ker tiče zlo lové ali njih zalego zalezvajo, sadno drevje mer-golí gosenc, zlasti ko se k nevgodnemu tičjemu lovu se pridruži nemarnost gospodarjev, ki roke križem derže, čeravno vsak dan pred nosom imajo drevje s gosencnimi pajčevnami prepreženo! Bedaki komaj verjamejo, da so gosence na drevesu, dokler jim golih reber ne kaže, — potem še le preklinjati začnejo žival, namesto da bi preklinjali sebe in svojo nemarnost! Bedaki ne véjo, da naši tiči se živé večidel merčesov, kijih oberajo na drevji in poberajo po polji. Škoda, da se marsikdo že 30 in se več let s kmetijstvom vkvarja, pa še tega ne vé: od kod živé tiči in zakaj nam jih je previdnost Božja vstvarila! Le od reveža vrabca jim je znano, da jim v prosu škodo dela, za to ker ga v prosu vidijo; da bi se pa poprašali: zakaj pa tiči po drevesih letajo in po zemlji skakljajo? to je pa za njih um že preveč.

Ker je tedaj veliko ljudi na svetu, kateri se ne dajo drugač zmodriti, kakor s kaznijo (štrafingo), so v vsih deželah postave dane, ktere prepovedujejo ptičje jajca iz gnjezd jemati in ob prepovedanih časih tičev ne loviti.

Postava pa se sama ne more spolnovati, če tistim, kateri imajo nad njenim spolnovanjem čuti in prestopnike postavno pokoriti, za njo mar ni. Če smejo mladi šterkovci kakor starci vsaki čas leta tiče še v gnjezdih ali komaj iz gnjezd vzete očitno tudi v mestih prodajati (kdor je, na priliko, hotel v Ljubljani pod Trančo kaj tacega viditi, je lahko sto in stokrat vidil), ali se je čuditi, da se postava potem ne spoštuje?

Z veseljem smo tedaj v ravno na svitlo danem 41. delu „deželnega zakonika za krajnsko vojvodino“ brali, da je na prošnjo kmetijske družbe visoko c. k. deželno poglavarstvo stari ukáz zastran tičjih jajc in nevgodnega tičjega lova oestro ponovilo in dotičnim cesarskim gosposkam zaukazalo, skerbno čuti, da se ta prepoved prihodnjic zvesto spolnuje.

Ta hvale vredni ukaz od 16. junia t. l. pod št. 14.164 se pa takole glasi:

„Povsod se je že več let sém pokazalo, kako se marčesi množijo, kateri so polju, sadnemu drevju in vinski terti kakor tudi gojzdom tako škodljivi,

in tudi letos se slišijo v tej deželi tožbe, koliko so gosence vsakteremu drevju škode prizadjale“.

„To je posebno temu pripisati, ker se tiči, ki se s temi merčesi živé, tako neusmiljeno zalazvajo in zaterajo, zlasti pa pevni tiči“.

„C. k. poglavarstvo dobí v tem priložnost, že v starejih predpisih vtemeljeno prepoved, jajčica in mlade tičke iz gnjezd jemati in manje vertne in gojzdne tiče o valjenju, to je, od mesca marca (sušca) do konca avgusta (veliciga serpana), bodi si kakor koli, loviti in streljati, sopet ponoviti in zaukazati, da naj okrajne oblastnije skerbno čujejo, da se ta prepoved spolnuje, in tisti, kateri zoper to ravnajo, s primernimi policijskimi kaznimi v denarji ali z zaporo brez spregleda kaznujejo“.

„Verh tega je z ljudmi, kateri brez vsake pravice tiče lové in večidel iz mladostne lahkomišelnosti te koristne živali zalazvajo, z vso ojestrostjo ravnati in pri ogledu tergov pridno skerbeti, da se o prepovedanem času nikakoršni tiči ne prodajajo; če se pa pri komu dobé, njemu odvzamejo“.

„Okrajnim oblastnijam, duhovšini, šolskim učnikom in županom bo skerbeti, mladost s podučnjem o pravim času z mogočim uspehom svariti, da nej tičev neusmiljeno ne preganja, ker je to zlo škodljivo, pa, žali Bog! navadno za kratek čas pripušeno“.

Pervo obdelovanje žita.

Po Aleks. žl. Humboldt-u.

Kje je prvotna domovina žita, se prav za prav ne vé. Pomina vredno pa je, da na eni polovini zemlje so ljudstva živele, katerim ni ne žito ne mleko za živež znano bilo; ljudstva na drugi polovini zemlje pa je močnata in mlečna hrana redila. Po zemeljskih pridelkih se zares loči en kos zemlje od družiga. V Ameriki — novim svetu — najdemo od 52. stopnje severne širčine do 46. stopnje južne širčine le eno žito — korúzo. Na starim svetu pa najdemo povsod že v starodavnih časih, pšenico, ječmen, in ovès. Da pšenica na Leontinskim polji in v mnogih krajih Sicilianskiga divja rase, so menili nekdej. Sprengel terdi, da naše žita v severni Perzii in v Indii večidel divje rasejo. Link pa je dokazal, da to, kar se je o tem večidel le v starih bukvah bralo, ni vse gotovo. Reinhard Forster je najdel, da blizo tam, kjer se Samara v Volgo steka, se dveverstni jari ječmen divji najde. Prof. Karl Koch, zvedeni popotnik, je veliko reži na Pontiških gorah, 5 do 6000 čevljev visoko, na ta-

cih krajih našel, kjer po spominu ondašnjih stanovavcov ni reč nikdar sejana bila.

Nek zamorec in sužnik slavnega Korteza, ki je Meksiko zmagal, je bil prvi, ki je na Novim-Španjskim (okoli leta 1520) pšenico sejal, od ktere je med rajžem, ki ga je Kortezaova armada iz Španjskiga za svoj živež sabo prinesla, 3 zernja našel. Te tri zernja je vsejal in z njimi pšenico zaplodil.

V Frančiškanskim samostanu v Kvitu (Quito) sim vidil kot drago svetinjo tisti persteni lonec hranjen, v katerim je prva pšenica bila, ki jo je Frančiškan Fray Jodoco Riksi de Gante v Kvitu sejal. Riksi je bil iz Gante (Gent) na Flandernškim doma. Pervo zernje je bilo pred samostanam (kloštram), na mestu „plazuela de S. Francisco“ po tem vsejano, ko je bil gojzd, ki se je pod ognjeno goro Pichinha do samostana nekdanj razširil, posekan. Frančiškani so me prosili, naj bi jim razložil napis, ki je na loncu zapisan, ker so mislili, da kaj posebniga zastran pšenice zapopade, ki je bila v njem shranjena. Ali to ni bilo. Napis se je v staronemškem jeziku takole glasil: „Kdor pije iz mene, naj ne pozabi svojiga Boga“. Tudi za me je bil ta staronemški kozarc zlo imeniten. Naj bi se namesto imén tistih, kateri zemljo v kervavih bitvah pokončujejo, pač povsod raji iména tacih mož v vednim spominu hranile, ki so zemljo s prvimi sadovi obsejali ali obsadili, ki so pravi blagor ljudstvam vsim!

Ogled po svetu.

Cigani in njih jezik.

(Dalje.)

Cigani so rujaviga obličja, imajo kot oglje černe lasé, kot mleko bele zobé, so lepe postave; zato slové, zlasti po Španjskim, nektare ciganke kot nar zaljši dekleta; moški niso tako lepi. Cigani nimajo stanovitnih seliš; kjer podnebje pripustí, se klatijo v celih trumah po pušavah in gojzdih; šotorov večidel nimajo, pozimi íšejo zavetja v berlogih in jamah, ali pa si napravijo podzemeljske kočé. Na Španjskim, pa tudi na Ogerskim in Erdeljskim, se najdejo tudi cigani, ki so kerčmarji, kovači, živinomazači, popravljajo ponve in kotle, delajo žeblje in drugo železnino, nekteri izdelujejo lesene žlice, vretena, korita, drugi se vdinjujejo za delavce na polji.

Za godbo so posebno pripravni, za to so na Ogerskim, posebno na plesiših, cigani zlo obrajtani. Ženske so, dokler so mlade, posebno na Španjskim, izverstne plesavke. Ko pa se postarajo, so vračarice, to je, prerokujejo ljudém iz ogledovanja žil na rokah, njih prihodnost.

Otroci so do 10. leta čisto nagi; odrašeni cigan ima le srajco in hlače, ciganka srajco in predpert ali kikljo, rudečo ali modro; scer so bosí in gologlavi. Cigani in ciganke, ki imajo stanovitno stanovanje, se radi lišpajo.

Njih hrana je zlo gnjusna. Vsako meso, tudi mérha jim je všeč; zato so cigani veseli, kadar krog njih kakošna živinska kuga razsaja, da vživajo meso zakopane merhe, scer sta jim, kakor vsim ljudstvam jutrovih dežel, čebulja in česinj nar ljubši. Konec pretekliga stoletja so jih na Ogerskim celò dolžili, da so ljudí klali in jedli. Žganje jim je nar ljubši pijača; tobak kaj radi puhajo. Mož in žena tako rada tobak žvečita in puhata, da vse dasta, kar imata, za pipo tobaka.

Svoje vére nimajo cigani. Med Turki so mahomedanske vére; na Španjskim, kakor na Erdeljskim se

ravnajo po kristianskih šegah, brez da bi jim pa za podučenje in zapopadek kristianske vére mar bilo. Na Erdeljskim in Ogerskim dajo svoje otroke večkrat kerstiti, da tako več kumsíne (botríne) prejmejo.

Od redniga zakona ni pri njih ne duha ne sluha. Brez da bi mladi cigan po tem prašal: ali je deklé, s katero se oženiti hoče, njegova sestra ali scer v zlahti, se oženi z njo večidel v 14. ali 15. letu. Na Ogerskim se scer poročajo, pa poročá jih cigan namesto duhovnika. Noben cigan ne vzame druge za ženo kot pravo ciganko. Se je naveliča, jo spodí.

Od otročje izreje nimajo celò nobeniga zapopadka. Cigan ljubi svojiga otroka, kot živina mlade, za to jih nikdar ne kaznuje, in jih vadi postopati, krasti in goljufati.

Cigan nikdar s silo pohístev ne ropa, ampak zlo boječ in plašljiv krade le natihoma. Zavolj plašljivosti jih na Španjskim ne jemljejo v vojaški stan; na Ogerskim in Erdeljskim jih scer jemljejo, tode cigan ni nikdar pogumen vojak. Scer so cigani prekanjeno in skozi in skozi malopridno ljudstvo.

Že v 16. stoletji so si vlade prizadevale, cigane iz Europe pregnati in jih spoditi v svojo domovino nazaj; pa ni bilo mogoče. V južne bolj gorke kraje so se kmalo spet vkradli. Ker jih je v austrianskim cesarstvu toliko, da imajo tako rekoč svoje vojvode, je že cesarica Maria Terezia si prizadevala, jih v poštene ljudí in deržavljane spreoberniti; v letu 1768 je dala ukaz, da si imajo stanovitne selíša izvoliti, se rokodelstev lotiti, gnjusne šege opustiti, otroke oblačiti in v šolo pošiljati; prepovedala jim je clò, da se nesmejo več cigani imenovati, ampak novi kmetje. Ker vse to ni nič pomagalo, so se jim po ukazu od leta 1773 jeli otroci s silo jemati in po kristiansko izrejevati. Pa tudi to ojstro ravnanje je ravno tako malo zdalo, kakor milostne zapovedi Ruske vlade. Vunder so modri ukazi rajnciga cesarja Jožefa II. v letu 1782 nekoliko počlovečili ciganstvo na Ogerskim, Erdeljskim in v Banatu.

(Dalje sledí.)

Potovanje po Laškim.

Spisal M. Verné.

14. pismo.

Dragi prijatelj!

V tem delu mesta, od kteriga Ti ravno govorim — nekdanj je bilo tod večidel Martovo polje „Campus Martius“ — je silno veliko lepih pohístev in krasnih poslopij rimske gospode in knezov, namreč Borgeških, Farneških, Doriaških, Ruspoljskih, Altierskih itd. (Palazzo Borghese, Farnese, Doria, Ruspoli, Alteri) in še mnogo družih; bil sim pa le v Borgeškim in Doriaškim, kjer so prelepi muzeji malarskih del nar slavníših umetnikov, — in pa v Ruspoljskim, kjer je krasna kavarnica, ki mi je veliko bolj dopadla, ko Pedrokova v Padovi, desiravno ta dalječ okrog sloví.

Prijatelj, ne zameri! Vidim de Ti veliko pravim, pa le malo povém. Sim menil, de, kar vidim in čutim, Ti bodem tudi lahko povedal, pa ni taka. Ko bi bil to prej vedil, da potopisje je tak teška reč, bi ne bil kar nič pisal. Pa saj le za-te pišem, in kaj ne, de mi ne boš zameril, čeravno Ti veličanskiga Rima in njegovih lepot in spominkov nič kaj v lepim redu in po vrednosti ne popišem, — marsiktero reč pa, ki se tù vidi, tudi zamolčati moram. Cele debele bukve bi ne bile zadosti, ko bi se le na debelo vse popisati hotlo. Pa ker sim že začel, Ti hočem še kaj maliga povedati.

V srednjim delu mesta sim šel še enkrat, mende že tretjič, silno velik in lep terg, ki mu „Piazza Navona“ pravijo, ogledat. Tù je bil nekdanj Aleksandrovo kroglej (Circus Alexandri Severi), lepo